

Magdalena WOŹNICZKO

Uczelnia Warszawska im. Marii Skłodowskiej-Curie, Warszawa

Tadeusz JĘDRYSIAK

Stowarzyszenie Przewodników Warszawskich
im. Adama Jarzębskiego, Warszawa

WIOSKI ETNOGRAFICZNE PRZYSZŁOŚCIĄ ZACHOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W TURYSTYCE NA ŚWIECIE

1. Wprowadzenie

Dziedzictwo kulturowe zdaniem wielu autorów jest określane jako kod genetyczny – odziedziczony po przodkach potencjał, który w prawidłowo ukształtowanym środowisku ma szansę na rozwój. To środowisko tworzymy my sami, czerpiąc rozumnie z dorobku wcześniejszych pokoleń. Dziedzictwo kulturowe tworzą: przestrzeń, zarówno miejska, jak i wiejska, obiekty archeologiczne, zabytki architektury i budownictwa, dzieła sztuki w swoim środowisku naturalnym i w muzeum, źródła rękopiśmienne, dawne książki. Najczęściej dziedzictwo kulturowe utożsamia się z architekturą i sztuką, trzeba jednak pamiętać, że składają się na nie wszystkie formy działalności ludzkiej w środowisku fizycznym (JĘDRYSIAK 2011).

Dziedzictwo kulturowe to także ludzie, z ich podziałami etnicznymi, wyznaniowymi, jak również struktury społeczne, lokalna tradycja (przeka-

zywana często ustnie). Są to źródła informacji o życiu człowieka oraz historycznym rozwoju jego umiejętności artystycznych i technicznych (JĘDRYSIAK 2008). Dziedzictwo kulturowe można również postrzegać jako prostą opowieść o powszechnym życiu. Obejmuje ono wtedy codzienne zajęcia i rozrywki, mieszkania i ubiory, stosunki rodzinne i towarzyskie, obyczaje i zwyczaje, wierzenia, moralność, modę i obrzędy. Dziedzictwo kulturowe w takim ujęciu przybliża ludzi i czasy minione znacznie lepiej niż historia przedstawiająca wielkie wydarzenia, idee i dzieła (PEPŁOWSKA 2003).

Takim przykładem zachowania dziedzictwa kulturowego są wioski etnograficzne. Powstanie wioski etnograficznej w regionie podnosi świadomość i wiedzę na temat życia na wsi i rzemiosła. Jednym z celów ich powstawania jest także poprawienie wizerunku i ożywienia życia na wsi. Dotyczy to szczególnie miejscowości położonych dalej od większych miast, które są pozbawione specjalnych walorów turystycznych. Jednak za główny cel tworzenia wiosek etnograficznych stawia się zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Przekazywanie dziedzictwa kulturowego bowiem odgrywa bardzo ważną rolę także w utrwalaniu związków poszczególnych jednostek ludzkich, grup społecznych z danym krajem, regionem czy miejscem. W powstających wioskach etnograficznych są organizowane różnego rodzaju warsztaty tematyczne związane z dziedzictwem kulturowym z zakresu sztuki, rękodzieła, teatru czy ludowej muzyki.

We współczesnym świecie za wioskę etnograficzną uznaje się taką, w której zachowało się i prowadzi się tradycyjne życie oparte na etnicznych cechach kulturowych charakterystycznych dla danego regionu. Cechy te obejmują tradycyjną architekturę, planowanie gospodarskie dostosowane do naturalnego krajobrazu, a także tradycyjnego sposobu życia, w tym tradycji rolniczych, sztuki i rzemiosła. Wioska etnograficzna jest więc prawdziwą lub sztuczną osadą, która ukazuje całe historyczne i etnograficzne cechy życia pewnej grupy etnicznej. Dziedzictwo kulturowe, które powstało w danym miejscu i czasie stanowi jej tożsamość kulturową, na którą składa się dorobek poprzednich pokoleń mieszkających i żyjących na wsi.

Zwiedzanie wiosek etnograficznych zaliczamy do turystyki etnograficznej. **Etnografia** jest bowiem dyscypliną naukową zajmującą się całościowym opisem i analizą kultur ludowych różnych społeczności i grup etnicznych. Jej zakres obejmuje teorię kultury ludowej, jak i badania poszczególnych jej dziedzin i wytworów materialnych (BURSZTA 1987). **Turystyka**

etnograficzna¹ polega, zatem na poznawaniu i eksplorowaniu miejsc zamieszkiwanych przez różne grupy etniczne i zaznajamianiu się z ich żywą kulturą ludową – zwyczajami, obrzędami, rzemiosłem itp. Turystyka etnograficzna daje różne możliwości poznania i przeżywania kultury wsi. Do zasadniczych form turystyki etnograficznej należy zaliczyć m.in.: wyjazdy do wiosek etnograficznych, skansenów, poznawanie zwyczajów, uczestnictwo w formach życia społeczności wiejskiej².

Na obszarach świata, gdzie nadal funkcjonuje kultura plemienna taką formę turystyki określa się mianem **turystyki plemiennej** bądź **tubylczej** (*tribal tourism, ethnotourism*). Istota takiej turystyki opiera się na zasadzie „4H”: *habitat* (**środowisko zamieszkania**), *heritage* (**dziedzictwo**), *history* (**historia**) oraz *handicrafts* (**rękodzieło**) (KOWALCZYK 2008). **Należy tu podkreślić, że wioski etnograficzne to nie to samo, co wioski tematyczne.**

Wsie tematyczne jest wsią, której mieszkańcy, a przynajmniej niektórzy z nich, mają wspólny pomysł na rozwój. Wokół tego pomysłu powstają zespołowe i indywidualne sposoby na działanie i niekiedy również na „zarabianie”. Jej zaletą jest to, że nie wymaga dużych nakładów finansowych, przynajmniej na początku, i angażuje wielu mieszkańców. Można ją stosować w większości wsi, nawet tam, gdzie „nie ma nic ciekawego” (www.eswip.pl/media/file/Publikacje/Miejscowosc-tematyczna; dostęp: 15.08.2012 r.). Wioska tematyczna daje mieszkańcom możliwość zapewnienia turystom kompleksowej oferty. Mieszkańcy starają się, by ich wsie były jedyne w swoim rodzaju i wyróżniały się na tle innych. Tworzą marki produktów i miejscowości, ciągle udoskonalają ofertę. Rozwija się lokalny biznes, gospodarstwa zaczynają działać wspólnie. Wsie tematyczne w Polsce przeżywają rozkwit, ale w niektórych krajach dawno przeżyły już swój renesans.

Celem artykułu jest ukazanie wiosek etnograficznych jako miejsc atrakcyjnych turystycznie, zachowujących dziedzictwo kulturowe dla przyszłych pokoleń. Skupiono się na przedstawieniu rysu historycznego powstawania pierwszych wiosek etnograficznych na świecie. Poruszono przede wszystkim istotną kwestię tworzenia wiosek lub funkcjonowania już istniejących w sposób naturalny w wybranych krajach europejskich (Węgry, Bułgaria, Słowacja) i azjatyckich (Indie). Na koniec zaakcentowano projekt stworzenia wioski etnograficznej w Polsce.

¹ Według K. BUCZKOWSKIEJ (2008), turystyka etnograficzna jest formą turystyki kulturowej, a w szczególności turystyki dziedzictwa kulturowego.

² A. MIKOS VON ROHRSCHEIDT (2008) określa chęć zapoznania się z żywą kulturą lub relikami dawnej kultury miejsca lub obszaru jako głównym motywem wyjazdu turystycznego w ramach turystyki kulturowej obszarów wiejskich.

2. Zarys historii powstawania wiosek etnograficznych

Pierwsza makieta wioski etnograficznej została wybudowana w Rouen³ we Francji w 1550 r. z okazji przybycia króla Francji Henryka II Walezjusza i jego żony Katarzyny Medycejskiej⁴ do tego miasta. W tym celu specjalnie z Brazylii zostały przywiezione typowe domy mieszkalne brazylijskich Indian, a także typowa flora i fauna. W wiosce zamieszkało 50 tubylców pochodzących z plemion Tabbagerres i Taupinaboux oraz 250 Francuzów ubranych jak brazylijscy tubylcy (GRIFFITHS 2002).

Zainteresowanie wiejskimi zabudowaniami rozpowszechniło się na północy i zachodzie Europy pod koniec XVIII w. Kilkadziesiąt lat później moda na ludowość przeniosła się także do pozostałych części kontynentu. Historycy zainteresowali się zmianami, jakie zachodzą w wiejskiej architekturze, po to, by je usystematyzować, porównać i odnaleźć pierwowzory, z których narodziło się narodowe budownictwo. Zaczęto organizować wystawy wiejskich zagród i dworów. Od drugiej połowy XIX w. na organizowanych Wystawach Światowych⁵ zaczęto prezentować także wiejskie chaty. Ukazano je na wystawie w 1867 r. w Paryżu, a w sześć lat później w 1873 r. w Wiedniu. Podczas wystawy wiedeńskiej zaprezentowano dziewięć wiejskich domostw, z czego aż siedem pochodziło z terenów Monarchii Austro-węgierskiej (www.kurier365.pl/globtroter-kurier, dostęp: 15.08.2012 r.). Te i podobne ekspozycje miały jednak charakter okazjonalny, przemijający. Szwedowi **Arturowi Hazeliusowi** wpadł wtedy do głowy pomysł, aby stworzyć ekspozycję stałą, która służyłaby nie tylko badaczom, ale i turystom spragnionym nieco innych niż dworskie i pałacowe atrakcje.

³ Rouen – miasto we Francji leżące nad dolną Sekwaną, wielki port morsko-rzeczny, położony na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych. W XVI w. Rouen stanowiło główny port we Francji przeznaczony do wymiany handlowej z Brazylią.

⁴ Henryk II Walezjusz i Katarzyna Medycejska mieli razem czterech synów i sześć córek. W latach 1573–1575 ich syn był pierwszym elekcyjnym królem Polski jako Henryk I, a od roku 1574 królem Francji jako Henryk III. Był on ostatnim z francuskiej dynastii Walezjuszów na tronie francuskim.

⁵ Wystawy Światowe – nazwa zwyczajowo nadawana cyklicznym ekspozycjom prezentującym dorobek kulturalny, naukowy i techniczny krajów i narodów świata. Pierwsza Wystawa Światowa odbyła się w Londynie w 1751 r., a dwie następne w 1798 i 1802 r. w Paryżu. Jednak za pierwszą prawdziwie międzynarodową wystawę światową uznaje się „Wielką Wystawę” (Great Exhibition) w Londynie w 1851 r. Od tego czasu wystawy są okazją do współzawodnictwa we wszystkich dziedzinach produkcji. Już w 1889 r. specjalnie na paryską Wystawę Światową zbudowano Wieżę Eiffla, która miała zademonstrować poziom wiedzy inżynierskiej i możliwości techniczne epoki. Organizatorzy kolejnych wystaw dążyli do prześcignięcia poprzednich, m.in. w dziedzinie rozwiązań technicznych i architektonicznych czy rozmachu uroczystości oficjalnych.

Po wielu latach ciężkiej pracy udało mu się w 1891 r. na wyspie **Djurgården** na przedmieściach Sztokholmu otworzyć **pierwsze w świecie muzeum wsi na wolnym powietrzu**, które nazwał „**skansen**”⁶. Muzeum stało się później wzorem dla wszystkich późniejszych obiektów tego typu. Za przykładem Hazeliusa poszli inni Skandynawowie, a potem cała reszta Europy.

Podobnie było z „murzyńskimi wioskami”, które powstawały w późniejszym okresie w różnych miejscach, a w końcu XIX w. i we wczesnych latach XX w. stały się także podstawowym elementem organizowanych Wystaw Światowych. W 1878 i 1889 r. podczas odbywającej się w Paryżu Wystawy Światowej jako główną atrakcję zaprezentowano tzw. „Wioskę Czarnuchów”. Nazywano ją również „Negro Villages” lub „wystawą etnograficzną”, gdzie ludzie byli eksponowani w ich naturalnych warunkach. W roku 1889 paryską wystawę z 400 rdzennymi mieszkańcami Afryki odwiedziło ponad 33 mln osób. Podczas „Kolonialnej Wystawy” w Marsylii (1906 i 1922 r.) oraz w Paryżu (1907 i 1931 r.) pokazywani byli ludzie zamknięci w klatkach, często półnagzi lub całkowicie obnażeni.

Zanim powstała telewizja i masowa turystyka niewiele było sposobów na poznawanie świata. To co nieznane, pokazywano na wystawach. Trafiały na nie rzadkie zwierzęta, fauna, egzotyczne przedmioty, flora, ale również ludzie. Z czasem stało się normą, że mieszkańcy z innych lądów byli eksponowani jak laboratoryjne okazy. Powstawały tzw. ludzkie zoo, nazywane także „etnologiczną ekspozycją”. Publiczne wystawy ludzi odbywały się w ich naturalnym lub „prymitywnym” stanie. Mieli oni żyć na oczach publiczności według własnego obrządku i tradycji. Takie „ludzkie zoo” w pierwszym rzędzie było jarmarczną atrakcją, wystawa miała dać zwiedzającym posmak dalekich, obcych światów. Podczas takich wystaw podkreślano także głównie kulturalne różnice pomiędzy pokazywaną ludnością a przedstawicielami zachodniej cywilizacji. Wystawiana rdzenna ludność – głównie Afrykanie, była przedstawiana podczas etnograficznych pokazów jako brakujące ogniwo między człowiekiem a małpą, zaś prymitywność jej zachowań miała podnosić *ego* mieszczan. Ta „dzika” rozrywka miała powszechne przyzwolenie europejskich rządów. Poza zaspokojeniem ciekawości i dobrą zabawą, stanowiła istotny element imperialno-kolonialnej propagandy. Wśród zwiedzających wzbudzała poczucie naturalnej wyższości rasowej i cywilizacyjnej. Z tych też powodów „etnograficzne zoo” było krytykowane jako wysoko poniżające i rasistowskie. Ludzkie ekspozycje odwiedzały miliony ludzi chcących zobaczyć, jak wyglądają miesz-

⁶ Słowo „skansen” weszło na stałe do słowników oznaczając krajoznawcze muzeum etnograficzne pod gołym niebem, gdzie eksponowane są zabytki budownictwa ludowego, sprzęty i narzędzia danego regionu.

kańcy „dzikich” rejonów świata. Biznes rozkręcił się do tego stopnia, że powstały specjalne firmy zajmujące się ściąganiem żywych eksponatów.

Europejczycy przez cały XIX i początek XX w. organizowali „etnologiczne wystawy” – od Londynu, przez Paryż, Marsylię, Hamburg, aż po Warszawę czy Wrocław. Były organizowane także na kontynencie amerykańskim w Chicago i Nowym Jorku. „Ludzkie zoo”, murzyńskie wioski, objazdowe klatki z pónagimi „dzikusami” przyciągały tłumy aż do początków I wojny światowej. Tego typu „zoo” było tak popularne, że w Niemczech nawet kanclerz Rzeszy Otto von Bismarck odwiedził jedno z nich. Około 1940 r. czasy „ludzkich zoo” powoli dobiegały końca. Choć i później zdarzały się wyjątki, np. w 1958 r. podczas Targów Światowych w Brukseli przedstawiono ściągniętą z Afryki wioskę kongijską (CYWIŃSKI 2012). Pokaz ten skończył się przedwcześnie, bowiem prezentowane na nich „eksponaty” sprowadzone z Konga zastrajkowały. Kongijczycy nie mieli dłużej ochoty udawać dzikich i bez wyjaśnień opuścili „wioskę”. Można powiedzieć, że oglądanie plemiennych wiosek jest niejako wpisane w historię tradycyjnej zachodniej rozrywki.

Obecnie na świecie powstaje wiele **wiosek etnograficznych** (*ethnographic village*) zwanych także **wioskami kulturowymi** (*cultural village*), szczególnie w Azji i Afryce. Jest to próba ratowania resztek tradycji kultury wsi i rolnictwa przed postępującą globalizacją i modernizacją (IDZIAK 2008). Ruch ten przypomina tworzenie skansenów w Europie. W odróżnieniu od muzeów skansenowskich, wioski kulturowe nastawione są bardziej na zarabianie pieniędzy niż na ochronę zabytków. Zdaniem W. IDZIAKA (2008), wioski te są przejawem muzeifikacji wsi i włączenia się peryferyjnych regionów w nurt współczesności, bo muzeum kojarzy się z cywilizacją. Wioski kulturowe mają swoje specjalizacje dotyczące przyrody, kultury, rzemiosła, a także przemysłu wiejskiego.

3. Wybrane przykłady wiosek etnograficznych na świecie

Na świecie istnieje wiele wiosek etnograficznych, w których zachowało się tradycyjne życie oparte na etnicznych cechach kulturowych typowych dla danego regionu. Wioski te charakteryzują się tradycyjną architekturą i sposobem życia. Należą do prawdziwych lub sztucznych osad prezentujących historyczne i etnograficzne cechy życia danej grupy etnicznej. Poniżej przedstawiono przykładowe wioski etnograficzne w Europie (Węgry, Bułgaria, Słowacja) i Azji (Indie). Podobne wioski będące „żywymi skansenami”

mi” czy „żywymi rezerwatami (muzeami) architektury ludowej” znajdują się także w Turcji, Portugalii, Republice Południowej Afryki, Chinach.

3.1. Węgry – wioska etnograficzna Hollókő

Węgrzy, idąc za przykładem Szweda Hazeliusa, organizując obchody 1000-lecia powstania państwa węgierskiego, w 1896 r. zorganizowali wielką wystawę plenerową w Lasku Miejskim w Budapeszcie. Była to pierwsza etnograficzna wioska w Europie. W wiosce zgromadzono 24 obiekty, w skład których wchodziły domy mieszkalne, zabudowania gospodarcze i drewniane kościoły. Domostwa były typowo węgierskie, ale także reprezentowały kultury narodów zamieszkujących najbliższe okolice. Dało to przekrój wiejskiego budownictwa basenu karpackiego. Wystawa ta była dosłownie oblegana przez stołeczną publiczność. W rok później wystawę rozebrano pozostawiając tylko kilka egzemplarzy, które przekazano do muzeum folkloru. Prezentowane wówczas na ekspozycji stroje ludowe i przedmioty codziennego użytku różnych grup etnicznych stały się po zakończeniu wystawy elementarną częścią składową całej etnograficznej kolekcji pozostającej w posiadaniu państwa. Na początku XX w. węgierskie Muzeum Etnograficzne uważane było za najlepszą i najciekawszą placówkę tego rodzaju na całym kontynencie.

Do dawnej wiejskiej architektury na Węgrzech wrócono dopiero w latach 60. XX w. Otwierano muzea skansenowskie w różnych regionach kraju, największe powstało w 1967 r. pod miejscowością Szentendre⁷.

W roku 1987 węgierska wioska etnograficzna Hollókő, jako pierwsza wieś w skali światowej, została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO. Wioska Hollókő jest jedną z najciekawszych na Węgrzech wiosek z punktu widzenia kulturowego i etnograficznego. Dzięki temu, że wioska leżała na uboczu zachowała oryginalną tradycyjną zabudowę i charakter. Obecnie pełni funkcję muzeum skansenowskiego z zachowanymi arcydziełami ludowej architektury oraz krytym gontem kościołem rzymskokatolickim z drewnianą wieżą, pochodzącym z końca XIX w. W Hollókő znajdują się także ruiny zamku z przełomu wieków XV i XVI. Natomiast na wzgórzach, które otaczają wioskę, wznoszą się ruiny zamku z XIII w. Zamek został prawie w całości odrestau-

⁷ Muzeum Wsi Szentendre – położone 4 km za miastem; na wolnym powietrzu znajdują się obiekty budownictwa ludowego czterech regionów Węgier: 80 domów, 3 kościoły, 200 budynków gospodarczych. Skansen zajmuje obszar 46 ha. Jest tam również ukazany sposób życia oraz kultura mieszkańców wsi.

rowany i od 1996 r. udostępniony zwiedzającym. W jego wnętrzach są organizowane wystawy tematyczne, przedstawienia teatralne i turnieje ryckie. Wioskę otacza Park Przyrody Hollókő o powierzchni 141 ha (stanowiący $\frac{1}{4}$ powierzchni gminy), z rzadkimi okazami flory oraz śladami dawnych zwyczajów uprawy roli na wąskich poletkach. Starsi mieszkańcy nadal kultywują pradawne obyczaje, noszą piękne ludowe stroje i mówią charakterystycznym węgierskim dialektem. Wioskę zamieszkuje 400 mieszkańców. Spacer po wąskich uliczkach stanowiącej skansen wsi, wokół białych domków ozdobionych rzeźbionymi krużgankami i pokrytych czerwonymi dachówkami sprawia, że rzeczywiście można się poczuć jakby odbyło się wyprawę o wiek lub dwa wstecz (fot. 1B). Wioska słynie z bajecznie kolorowych strojów ludowych (fot. 1A) oraz znacznej biegłości w rzemiośle. Kobiety do perfekcji opanowały misterną sztukę haftu, mężczyźni z kolei produkcję intarsjowanych⁸ mebli oraz rzeźbę w drewnie. Odwiedzający wioskę turyści mają także możliwość obejrzenia wystaw muzealnych, m.in. zbiorów lalek w ludowych strojach, kolekcję tkanin czy zabytkową tkalnię.

A. Damskie stroje ludowe w Hollókő

B. Wioska etnograficzna w Hollókő

Fotografia 1A, B. Hollókő – wioska etnograficzna

Źródła: travelguidehungary.com; [http://translate.google.pl/translate?](http://translate.google.pl/translate?hl=pl&langpair=en%7Cpl&u=http://en.wikipedia.org/wiki/Holl%C3%25B3k%25C5%2591)

[hl=pl&langpair=en%7Cpl&u=http://en.wikipedia.org/wiki/Holl%C3%25B3k%25C5%2591](http://en.wikipedia.org/wiki/Holl%C3%25B3k%25C5%2591)

⁸ Intarsja (wł. intarsio – wykładzina) – technika zdobnicza polegająca na tworzeniu obrazu przez wycinanie wzorów na powierzchni przedmiotów drewnianych (zwłaszcza mebli) i wypełnianiu ich innymi gatunkami drewna, czasem podbarwianymi, bejcowanymi lub podpalanymi (GRZELUK 2000).

3.2. Bułgaria, Etyr – wioska etnograficzna

W wiosce etnograficznej Etyr (fot. 2) można poznać życie bułgarskich rzemieślników (piekarzy, kołodziejów, kamieniarzy, futrzarzy, szklarzy, kapełuszników, jubilerów, rymarzy, młynarzy, garncarzy, kowali i tkaczy), od wieków uprawiających swoje rzemiosło w typowych domach XVIII- i XIX-wiecznego Gabrowa. W wiosce usytuowane są młyny, stare domy i warsztaty rzemieślnicze. Niektóre warsztaty są zasilane energią wodną. Przed wejściem do wioski znajdują się nagrobki *Memento Mori*. Na samym końcu osady zlokalizowana jest mała karczma z miejscowym piwem. W wiosce są zarówno budowle postawione na wzór starych (zrekonstruowanych tu w latach 60. XX w.), jak i sprowadzone, odrestaurowane zabytki z dawnych czasów. Większość budowli znajdujących się w wiosce powstała dzięki wielkiemu patriotcie Łazarowi Donkowi, który poświęcił całe swoje życie budowie tego niezwykłego kompleksu etnograficznego. Jego pragnieniem było stworzenie „żyjącego” muzeum znajdującego się pod gołym niebem.

Wioska zajmuje 7 ha, na których zbudowane jest około 50 obiektów przedstawiających kulturę dawnego Gabrowa i okolic z okresu odrodzenia. Były to świetne czasy, dzięki którym miejscowość była ceniona za wyroby ówczesnych lokalnych rzemieślników, a ich produkty sprzedawano w wielu krajach Europy.

Obiekty zgromadzone w wiosce są zarówno obiektami starymi i odnowionymi, jak i nowymi budowanymi na wzór starych. Wśród domów można dostrzec budynki użyteczności publicznej, czyli chlebowy, kafejkę, wieżę zegarową, mostki, cerkiew oraz budynki rzemieślnicze, które są jedną z podstawowych atrakcji turystycznych wioski Etyr. Kompleks 16 obiektów, z pomieszczeniami do celów mieszkalnych i działalności rzemieślniczej oraz handlowej, przedstawia bogactwo bałkańskiej architektury odrodzeniowej. Cechą wspólną budynków są drzwi wychodzące bezpośrednio na ulicę, co pozwala na bezpośredni kontakt rzemieślnika z turystą-klientem. Spacerując tą rzemieślniczą uliczką można odwiedzać warsztaty oraz obserwować pracę ludzi przy produkcji glinianych naczyń, tkanin, kozuchów, biżuterii, dzwonków dla zwierząt czy też ikon. Wszelkie wyroby można kupić w warsztatach. Po zwiedzaniu turysta może odpocząć w przytulnej kafejce, gdzie kawa parzona jest na piasku, a słodczyce wytwarza się na miejscu. W lokalnej piekarni wypieka się świeże baniczki, tutmaniki, etyrki, które może kupić turysta (www.bulgaricus.com/miasta-miejscowosci/muzeum-etnograficzne-etyr.html, dostęp: 10.09.2012 r.).

Fotografia 2. Etyr – wioska etnograficzna
Źródło: obieżyświat.org

W sezonie letnim wioska jest otwarta dla zwiedzających codziennie (oprócz poniedziałków), natomiast zimą jest nieczynna. Turyści chcący tu dojechać mogą skorzystać z codziennego autobusu z Wielkiego Tyrnowa do Gabrowa (49 km), gdzie trzeba przesiąść się na połączenie do Etyru (9 km). Wizyta w takim miejscu dostarcza niezapomnianych wrażeń i pozwala bliżej poznać historię bułgarskiej wsi. Wioska etnograficzna w Etyrze jest najczęściej odwiedzanym miejscem w Bułgarii i stanowi największą atrakcję turystyczną kraju.

3.3. Słowacja – wioska etnograficzna Vlkolinec (żywy skansen architektury ludowej)

W roku 1993 Vlkolinec (fot. 3) został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wioska Vlkolinec położona jest na zboczu na wysokości 718 m n.p.m. w południowo-wschodniej części Parku Narodowego Wielka Fatra. Ta drewniana wieś, administracyjnie część nieciekawego przemysłowego miasta Ružomberok (oddalonego o 8 km), jest jego całkowitym przeciwieństwem – miejscem cichym i pięknym. Sprawia wrażenie uśpionego, zagubionego w górach skansenu. Prowadzi tu tylko jedna droga, kręta, stroma i rzadko uczęszczana. Ku zaskoczeniu odwiedzających ją turystów, wieś nie jest jednak „martwym” muzeum, a żywą osadą. Stojące szczytem do drogi drewniane chaty zachowały XVIII- i XIX-wieczny kształt. Jedne są

pobielone gipsem, inne zaś na malowanej kamiennej podmurówce, wyrównującej naturalne nierówności terenu, wszystkie kryte gontem.

Fotografia 3. Vlkolinec – wioska etnograficzna
Źródło: slovakczechia.blogspot.com

Pierwsza wzmianka o wiosce pochodzi sprzed ponad 600 lat – prawdopodobnie była osadą drwali lub węglarzy. Mieszkańcy wsi w przeszłości zajmowali się rolnictwem, pasterstwem, chowem bydła i wyrębem drewna. Wieś z pierwotnymi ludowymi domami tworzy jedną z najlepiej zachowanych miejscowości w całej Europie Środkowej. Dzięki peryferyjnemu położeniu zachowany został nie tylko historyczny charakter wsi i okolicznej przyrody, ale też obiekty i wyposażenia większości domów. Centralnym miejscem górnej części osady jest potok płynący z północy na południe w drewnianych korytach. Vlkolinec jest rezerwatem architektury ludowej na Słowacji. Jedna z legend mówi, że nazwa wsi pochodzi od pojawiających się w tej okolicy wilków – mieszkańcy tej górskiej wsi mieli chronić przed nimi miasto, łapiąc je do specjalnie kopanych dołów.

Vlkolinec jest wsią z zabudową ulicową dwurzędową z dużymi otwartymi podwórzami przechodzącymi w pola. Obecnie osadę zamieszkuje stale 35 mieszkańców, którzy żyją w 18 domach z całkowitej liczby 55. Pozostałe budynki przeznaczone są dla celów turystycznych. We wsi znajduje się obiekt muzealny – Dom Rolniczy z ekspozycją pierwotnego stylu mieszkania, przedmiotów codziennego użytku w gospodarstwie domowym i pracy rolniczej. W górnej części wioski zlokalizowany jest sklep z żywnością, z możliwością zakwaterowania.

3.4. Słowacja – wioska etnograficzna Čičmany

Čičmany to wioska położona w kotlinie Gór Strażowskich, u źródła rzeki Rajčianka. Pierwsze pisemne wzmianki o wsi pochodzą z 1272 r. Miejscowa ludność utrzymywała się z rolnictwa i pasterstwa, a rozwój hodowli owiec związany był z kolonizacją wołoską, która podobnie jak w polskich Beskidach wywierała silny wpływ na tutejszą kulturę. Wioska jest znana z unikatowej zabytkowej architektury – drewnianych, malowanych chat zrębowych. Niecodziennie prezentuje się ornamentyka malowana białą farbą na ciemnych zewnętrznych ścianach domów. Zdobienie to ma ponaddwustuletnią tradycję, a motywy ornamentów nawiązują do wzorów miejscowego haftu z geometrycznym wzorem, którym zdobiony był m.in. tutejszy strój ludowy. Čičmany słyną z oryginalnych haftów w złocistych odcieniach, magii ludowej i bogatych tradycji, ale zdobyły sławę dzięki oryginalnym drewnianym domom z charakterystycznym białym ornamentalnym zdobieniem (fot. 4).

Fotografia 4. Element stroju ludowego z haftem na tle drewnianej chałupy z charakterystycznym białym ornamentalnym zdobieniem w wiosce etnograficznej Čičmany

Źródło: visitslovakia.com

W 1977 r. dolna część wioski została ogłoszona **rezerwatem architektury ludowej**. Na uwagę zasługują: wystawa etnograficzna, kasztel i kościół. W 1990 r. w Čičmanach w dwóch domach powstała ekspozycja etnograficzna poświęcona miejscowej kulturze. Turyści mogą zobaczyć tu m.in. sprzęty domowe, stroje ludowe, sporo znakomitych fotografii. Z kolei na

piętrze przygotowano ekspozycję związaną z obrzędowością rodzinną (urodziny, wesele, pogrzeb itp.) oraz okresem Bożego Narodzenia.

3.5. Indie, Radżastan – wioska kulturowa Shilpgram koło Udajpuru

Słowo Shilpgram dosłownie oznacza „wioska rzemieślników”. Osada ta jest żywym muzeum etnograficznym przedstawiającym różnorodność w rzemiosłach, sztuce i kulturze kilku stanów indyjskich (fot. 5). Muzeum skansenowskie jest położone 3 km na zachód od miasta Udajpur. Zostało ono tak pomyślane, aby połączyć wiejską sztukę i rękodzieło w jedną całość jako żywe muzeum etnograficzne portretujące styl życia ludności wiejskiej. Na obszarze 70 ha, na falistym terenie w pobliżu wzgórza, zbudowano 26 tradycyjnych chat pochodzących z różnych terenów etnicznych i geograficznych. Chaty są wyposażone w artykuły gospodarstwa domowego codziennego użytku, a także przedmioty dekoracyjne i narzędzia rolnicze lub

Fotografie 5. Shilpgram – „wioska rzemieślników”

Źródła: hotelbabapalace.com, veniceoftheeastudajpur.blogspot.com, goindia.about.com, slovakoczechia.blogspot.com

rzemieślnicze. Celem tej ekspozycji jest zapewnienie realistycznego spojrzenia na ludzi i ich dobytek reprezentujący jedność w różnorodności i integracji narodowej.

Jednym z głównych celów wybudowania wioski jest podniesienie świadomości i wiedzy na temat życia na wsi i rzemiosła, zwłaszcza dla młodszego pokolenia. Szczególny nacisk położony został na odbywające się w wiosce warsztaty dla dzieci z zakresu sztuki, rękodzieła, teatru i muzyki. Wioska jest także miejscem spotkań artystów wiejskich, którzy biorą udział w warsztatach i obozach. Atrakcją wioski jest otwarty amfiteatr mogący pomieścić około 8000 osób. Odbywają się tu różnego rodzaju festiwale. Shilpgram stał się bardzo ważnym miejscem edukacyjno-turystycznym i dlatego też rząd postanowił otworzyć podobne wioski we wszystkich krajach związkowych Indii⁹.

4. Projekt wioski etnograficznej w Polsce

W Polsce w 2007 r. powstał projekt „Wioska etnograficzna”. Miał być realizowany w atrakcyjnym turystycznie, rekreacyjnie i historycznie, niezbyt odległym od Warszawy miejscu. W wiosce miało znaleźć się kilkanaście, wzniesionych współcześnie bądź przeniesionych z miejsca ich lokalizacji, oryginalnych budynków mieszkalnych i użytkowych, o tradycyjnej architekturze charakterystycznej dla regionu Mazowsza, pełniących funkcje hotelu, zajazdu (karczmy, austerii), kwater prywatnych, a także galerii sztuki i rękodzieła ludowego, pracowni edukacyjno-dydaktycznych, sal wystawowych, koncertowych itp.

Projekt „Wioska etnograficzna” nawiązuje do podobnych przedsięwzięć realizowanych w ramach europejskiego projektu *Cultural-Village of Europe*, a także do projektów wdrażanych przez lokalne samorządy i prywatnych inwestorów w Bułgarii (etnograficzna wioska Etyr), na Słowacji (etnograficzna wioska Čičmany), w Indiach (*cultural village* Shilpgram koło Udajpuru, Radżastan), w Malezji (Sarwak – *Cultural Village and Heritage Center*), nad Bajkałem w Rosji (wioska Agarska), na Litwie (wieś turystyczna Kilmkyne) oraz w kilku innych krajach (np. Węgry, Rumunia, Turcja, Portugalia, Południowa Afryka, Chiny).

Zakres działalności „Wioski etnograficznej” miał obejmować:

⁹ Więcej – <http://www.udaipur tourism.com/fairs-festivals/shilpgram-fair.html> (dostęp: 15.08.2012 r.).

- a) usługi hotelarskie – obsługa indywidualnych turystów z Polski i z zagranicy na terenie wioski;
- b) usługi edukacyjno-dydaktyczne – pokazy, warsztaty, szkolenia dla dzieci, młodzieży i osób dorosłych z zakresu rękodzielnictwa, rzemiosła i sztuki ludowej prowadzone przez etnografów i rękodzielników oraz twórców ludowych – stała współpraca z Polskim Towarzystwem Ludoznawczym, Międzynarodową Koalicją dla Ochrony Polskiej Wsi, stowarzyszeniami twórczymi;
- c) usługi kulturalne – koncerty, występy zespołów ludowych i folkowych, imprezy plenerowe;
- d) usługi gastronomiczne – tradycyjne jadło w menu karczmy, degustacje wyrabianych produktów żywnościowych i przygotowywanych potraw charakterystycznych dla tradycji kuchni różnych regionów Polski, a także organizowanie warsztatów i szkoleń związanych z nauką gotowania i przyrządzania rozmaitych, tradycyjnych produktów spożywczych, organizowanie targów promujących żywność regionalną i ekologiczną;
- e) usługi handlowe – galeria sztuki i rękodzieła ludowego, księgarnia, aukcje, wystawy dzieł twórców ludowych połączone ze sprzedażą, jarmarki, kiermasze;
- f) usługi rekreacyjne – wczasy, kolonie, pobyty weekendowe, majówki, wycieczki, imprezy, konkursy, festyny, festiwale.

Projekt „Wioska etnograficzna” miał przyczynić się do rozwoju turystyki kulturowej (w tym etnoturystyki, turystyki etnograficznej) poprzez organizowanie: wycieczek, tras turystycznych, wyjazdów indywidualnych i zbiorowych, do regionów, w których funkcjonuje żywa tradycja ludowa; organizowanie etnoturystycznych wyjazdów zagranicznych do krajów europejskich i pozaeuropejskich połączonych ze specjalnym programem dostosowanym do potrzeb turysty (możliwa współpraca z innymi wioskami etnograficznymi), w tym również organizowanie i prowadzenie „etnotrekkingów” – wyjazdów grup lub osób indywidualnych na tereny trudno dostępne (współpraca z polskimi podróżnikami i globtroterami), a także realizacja specjalnych programów (na zamówienie).

Program „Wioska etnograficzna” skierowany jest do szerokiego odbiorcy indywidualnego i masowego, w szczególności do dzieci, uczniów szkół podstawowych, gimnazjów, liceów, studentów, rodzin, grup biznesu, polskich i zagranicznych turystów. Program stwarza możliwość obcowania z żywą, autentyczną, zgodną z etnograficznymi wzorcami kulturą polskiej wsi, zaś korzystający z niej odbiorcy-turyści stają się na czas swego pobytu w „Wiosce” jej „mieszkańcami”. Bezpośrednią realizacją programu mieli

zając się rękodzielniczy, rzemieślnicy, artyści i twórcy ludowi oraz zespół wykwalifikowanych pracowników. Nadzór organizacyjno-merytoryczny nad programem „Wioski” miał objąć projektodawca, czyli J.W. Suliga¹⁰. Niestety, projektodawca nie dysponował środkami finansowymi niezbędnymi do realizacji projektu „Wioska Etnograficzna”, dlatego do tej pory nie został zrealizowany, gdyż niezbędne było zaangażowanie partnerów gotowych zainwestować znaczące kwoty w projekt. Projektodawca brał pod uwagę finansowanie projektu z funduszy UE.

Projekt „Wioska etnograficzna” miał stać się znaczącym sukcesem komercyjnym, pod warunkiem świadczenia dwojakiego standardu usług w zakresie zakwaterowania, oferty konferencyjnej, turystycznej, gastronomicznej itp. Przewidywano wprowadzenie standardu bardzo wysokiego i wysokiego pod względem merytorycznym i usługowym dla wymagających turystów-gości („wersja szlachecka”) gotowych na wydanie znaczących kwot (duże korporacje, tzw. bogaci klienci, turyści zagraniczni). Natomiast standard średni i niski („wersja chłopska”) miał być ukierunkowany na obsługę większej liczby ludzi, w tym przede wszystkim młodzieży szkolnej, grup turystycznych, średniozamożnych rodzin itp., odwiedzających wioskę w weekendy warszawiaków. Podsumowując, znaczący sukces komercyjny projektu „Wioska etnograficzna” możliwy jest do osiągnięcia tylko przy inwestycji na dużą skalę.

5. Podsumowanie

Wioski etnograficzne stanowią jedną z ciekawszych atrakcji turystycznych kraju czy regionu z punktu widzenia kulturowego i etnograficznego. Zachowana jest w nich oryginalna tradycyjna zabudowa i charakter. W przewodnikach turystycznych wioski określane są często jako „żywe muzea”. Pełnią funkcję skansenu z zachowanymi arcydziełami ludowej architektury (stąd też nazywane są „żywymi skansenami architektury ludowej”).

¹⁰ Dr Jan Witold Suliga – etnograf, antropolog kultury, doktorant Ranchi University, Bihar, India, wieloletni pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Geografii Uniwersytetu Łódzkiego, w latach 1990–2006 dyrektor Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Jest współpracownikiem Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, merytorycznym konsultantem „National Geographic” – edycja polska, członkiem Rady Muzeów przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Rady Fundacji Wspierania Muzeum Etnograficznego, a także wykładowcą prowadzącym zajęcia dydaktyczne.

W sztucznie utworzonych wioskach etnograficznych zgromadzone są obiekty budownictwa ludowego z różnych regionów danego kraju.

W „żywych wioskach” starsi mieszkańcy kultywują prาดawne obyczaje, noszą stroje ludowe i mówią charakterystycznym dialektem. Osady takie ukazują sposób życia oraz kulturę mieszkańców dawnej wsi. Nie są „martwymi muzeami” czy tylko rezerwatami architektury ludowej, ale „żywymi osadami” tętniącymi życiem.

Najczęściej wioski etnograficzne są znane z unikatowej, zabytkowej architektury – drewnianych ozdobionych chat, a ich głównym celem funkcjonowania jest podniesienie świadomości i wiedzy odwiedzających je turystów (zwłaszcza młodszego pokolenia) na temat życia na wsi i rzemiosła. Mogą oni zapoznać się z kulturą i stylem życia plemion zamieszkujących w wioskach na stałe. Na terenie „żywych wiosek” odbywają się warsztaty tematyczne, pokazy: lokalnych tańców i śpiewu przy ludowej muzyce, rękodzieła, wyrabiania żywności dawnymi metodami, a także prezentacje przyrządzania i degustacje tradycyjnych prostych potraw. Istnieje też możliwość spróbowania wiejskiej kuchni w karczmach czy gospodach znajdujących się w wioskach.

Reasumując powyższe, wioski etnograficzne przedstawiając różnorodność w rzemiosłach, sztuce i kulturze różnych krajów, a także portretując styl życia ludności wiejskiej, zachowują i pielęgnują dziedzictwo kulturowe różnych regionów. W wielu krajach na świecie coraz więcej jest tworzonych wiosek etnograficznych, co przyczynia się do rozwoju turystyki kulturowej, a zwłaszcza etnograficznej. Zakres działalności wiosek poszerzony jest o usługi hotelarskie i gastronomiczne, edukacyjno-dydaktyczne, kulturalne, występy zespołów folklorystycznych, galerie sztuki, rękodzieło ludowe i obsługę turystów.

BIBLIOGRAFIA

- BUCZKOWSKA K., 2008, *Turystyka kulturowa*, Wyd. AWF w Poznaniu, Poznań.
- BURSZA J., 1987, *Etnografia*, [w:] Z. Staszczak (red.), *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, PWN, Warszawa-Poznań.
- CYWIŃSKI P., 2012, *Ludzkie zoo*, „Kwartalnik Kontakt. Magazyn Nieuziemiony”, nr 19, s. 4–5.
- GRIFFITHS A., 2002, *Wondrous difference: inema, anthropology & turn-of-the-century visual culture*, Columbia University Press.
- GRZELUK I., 2000, *Słownik terminologiczny mebli*, Wyd. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa.
- IDZIAK W., 2008, *Wymyślić wieś od nowa. Wioski tematyczne*, Wyd. „Alta Press”, Koszalin.

- JĘDRYSIAK T., 2011, *Dziedzictwo kulturowe jako markowy produkt turystyczny regionu*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Polski i jego znaczenie w turystyce*, J. Wyleżałek, D. Orłowski (red.), WSTiJO, Warszawa.
- JĘDRYSIAK T., 2008, *Turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa.
- KOWALCZYK A., 2008, *Współczesna turystyka kulturowa*, [w:] *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, „Geografia Turyzmu”, t. 1, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 42.
- MIKOS VON ROHRSCHEIDT A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Gnieźnieńska Wyższa Szkoła Humanistyczno-Menedżerska Milenium, Gniezno.
- PEPEŁOWSKA M., 2003, *Elementy osobowości turysty warunkujące jego aktywne uczestnictwo w dziedzictwie kulturowym*, „Problemy Turystyki i Hotelarstwa”, nr 1, s. 15–16.
- <http://www.bulgaricus.com/miasta-miejscowosci/muzeum-etnograficzne-etyr.html> (dostęp: 10.09.2012 r.).
- <http://www.eswip.pl/media/file/Publikacje/Miejscowosc-tematyczna> (dostęp: 15.08.2012 r.);
- <http://www.kurier365.pl/globtroter-kurier> (dostęp: 15.08.2012 r.).